

Александра Ј. БРАЈОВИЋ*
Universität Wien
Philologisch-kulturwissenschaftliche Fakultät
Institut für Slawistik

Оригинални научни рад
Примљен: 1. 11. 2021.
Прихваћен: 14. 12. 2021.

О ПРЕДГОВОРИМА КАО ЖАНРУ СЛАВЕНОСРПСКЕ ПИСМЕНОСТИ (НА ГРАЂИ ТЕКСТОВА З. ОРФЕЛИНА)

Славеносрпски предговори, као један од жанрова предстандардне писмености, представљају важно питање модерне српске лингвистике. Уско повезани са феноменом просветитељског покрета, они су и до сада углавном били сматрани манифестима нововековних схватања и у њима превалентних идеја и тенденција. XVIII век, век просветитељства, српском народу је донео културни препород и због тога ће у овом раду предмет анализе бити неки од предговора Захарије Орфелина, и то: предговори његовог буквара *Первое учение*, периодичног издања *Славеносрпског магазина* и *Вечног календара*. Захарија Орфелин, најзначајнији као први српски просветитељ, својим деловањем стоји на самом почетку српског нововековног стваралаштва, као и славеносрпске културне и језичке епохе.

Кључне речи: Захарија Орфелин, предговор, просветитељство, славеносрпски језик.

1. Тема овог рада биће славеносрпски предговори једног од најзначајнијих српских просветитеља, Захарије Орфелина. Славеносрпска епоха уопште није ни приближно довољно истражена, на чему се ипак из године у годину марљиво ради. Најактивнијим на овом подручју можемо сматрати научнике као што су Ана Кречмер, Александар Милановић и Исидора Бјелакловић, који својим радовима убедљиво доприносе расветљавању културне и језичке историје српског XVIII века.

Овим радом ће бити учињен покушај тематизације још једног славеносрпског феномена, феномена предговора, који су се, због своје посебне интенције, својевремено могли сматрати готово засебним жанром у књижевности. Славеносрпски предговори данас служе као изванредни манифести

* aleksandragagic6@gmail.com

нашег просветитељства. Они именују његове основне идеје и представљају српске књижевне ствараоце кроз призму њихових уверења, помажући нам да стекнемо увид у њихове стваралачке мотиве.

Захарија Орфелин у овом погледу представља један од најиндикативнијих примера с почетка нововековне српске књижевности. Његове просветитељске тежње и жеља да се образовање у његовом времену учини доступнијим, осликане су управо на почетним страницама неких од његових најзначајнијих дела. У наставку ће бити анализирани предговори *Славено-српског магазина*, *Вечног календара* и „словенског” буквара *Первое учение*, који је уједно био тема једног нашег недавно завршеног рада. Они ће послужити као основни материјал за анализу Орфелинове интенције, као и превалентних идеја XVIII века, чији је он представник.

2. Садржајни приказ и анализа основних елемената Орфелинових предговора значај имају превасходно у контексту своје, славеносрпске и просветитељске епохе, и предстандардне писмености. Када говоримо о *славеносрпском* као феномену српске језичке историје, ослањамо се на дефиницију Ане Кречмер, која под тим подразумева „писмену традицију Срба у ондашњим јужноугарским земљама у другој половини XVIII и првим деценијама XIX века” (2007: 313), тј. „језик писмености код Срба под аустријском владом” у периоду 1760–1820. године (1987: 139–140). Он представља свакако занимљиву појаву, а многа питања која се овог језика, или (како га је својевремено називао Александар Младеновић) „типа књижевног језика” (1989: 75) тичу, ни до данашњег дана нису довољно разјашњена.¹ Ова анализа има у виду славеносрпски период пре свега као временски оквир, који у историјском контексту одређује специфичност културног развоја српског друштва и зачетке његове нововековне књижевности, али и као тренутак историје у коме је језик стављен у службу општеног образовања.

XVIII век, у којем је славеносрпски језик настао, читавом је европском друштву, па и Србима који су се након Велике сеобе (1690) доселили у Хабзбуршку монархију, донео корените промене у начину размишљања (о друштвеним и политичким питањима, о човеку, његовом животу и личности уопште). Те промене биле су подстакнуте струјама просветитељства као модерног европског покрета,² који се окренуо појединцу и питањима његовог личног напретка, виђеног пре свега у могућности интелектуалног раста. Веровало се да би то човеку омогућило боље разумевање света око себе, а самим тим и већу иницијативу, те преузимање одговорности за сопствене

¹ Проблематика анализе славеносрпског језика се донедавно састојала примарно из стигматизације, која је уследила након победе вуковског народног језика у процесу језичке стандардизације. Данас, присутне су нејасноће пре свега у питањима атрибуције језичких елемената који карактеришу славеносрпски језик у различитим фазама његовог развоја. Још је Павле Ивић приметио тенденцију ка формирању јединствене норме славеносрпског израза (2014: 125), што је додатно разрадио и Александар Милановић (2010: 103–104).

² Милорад Павић указује на његове различите називе у зависности од народа међу којим се овај покрет јавио (*Siècle de Lumières* у Француској, *Aufklärung* у Немачкој), док је код нас он називан веком „здравага разума” (од стране Доситеја Обрадовића) или „ученим веком” (Јован Радјић) (1979: 74).

одлуке, које би у крајњој линији допринеле бољем животу индивидуе, а самим тим и читавог друштва.

Пут који је, према виђењу припадника просветитељског покрета, водио до овакве врсте личног унапређења јесте образовање. У времену о коме говоримо, дакле у XVIII веку, могућности за стицање општег знања биле су врло ограничене – како због тешког живота Срба, тако и због генералне неразвијености школског система³. Упркос свему што српском народу у овом погледу није ишло у прилог, његови појединци, који су се готово сасвим на сопствену иницијативу заинтересовали за науку, почели су да размишљају о начинима за давање свог доприноса бољитку својих сународника. Један од пионира на овом пољу, вођен једнаком идејом, био је Захарија Орфелин.

З. Захарија Орфелин, као што је већ речено, може се сматрати првим српским просветитељем. Занимљиво је да његово стваралаштво због специфичног временског распона и његове еволуције као књижевног ствараоца није могуће ограничити и обухватити једном епохом. Милорад Павић сходно томе скреће пажњу на чињеницу да су „просветитељске идеје у српској књижевности никле најпре код каснобарокних писаца, као што су били Орфелин или Јован Рајић” и наводи да је српско просветитељство у својим почецима одражено у стваралаштву управо Захарије Орфелина (1979: 85). За „општу ползу” наш први просветитељ читавог свог живота неуморно је стварао. Његов опус препун је дела намењених образовању слојева становништва којима је оно до тада било ускраћено, која припадају, између осталог, жанру школске књиге и приручника за школску наставу. Ту спадају његов латински (*Латинский Букварь*, 1766) и словенски буквар (*Первое учение*, 1767), уџбеник латинског језика *Первые начатки латинского языка* (1767), као и три калиграфије (*Новая и основательная славеносербская [...] калиграфия*, 1759; *Новейший славенский прописи*, 1776. и *Славенская и валахийская калиграфия или наставление къ правилному писанию*, 1778.). Немали је број и Орфелинових научно-популарних дела и текстова, попут оних који се могу наћи у *Славеносрпском магазину* (1768), *Искусном подрумару* (1783) или *Вечном календару* (1783).

Магазин представља, као што је познато, прво издање периодике међу Србима и генерално на читавом јужнословенском простору.⁴ Нажалост, због своје изразите иновативности и идеје која је превазилазила могућности тадашњег српског друштва да схвати његову вредност, ово Орфелиново дело остало је на свом првом и једином издању. О истрајности и дубокој вери нашег просветитеља у своју намеру говори ипак чињеница да је он неколико година касније саставио *Вечни календар* – дело међу народом већ познатог жанра, календара, које је обогатио исто тако световним садржајима (одлом-

³ О школству код Срба у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку писали су Радослав М. Грујић и Димитрије Кириловић. Такође, школском систему посвећен је и засебан зборник радова, под називом „Историја школа и образовања код Срба” (1974). За даље упуте в. списак литературе.

⁴ *Славеносрпски магазин* је у науци до данас прилично детаљно обрађен, управо због свог великог значаја за српску културу. Језички је он најподробније испитан у делу Ане Кречмер „*Zur Methodik der Untersuchung älterer slavischer schriftsprachlicher Texte (am Beispiel des slavenoserbischen Schrifttums)*” из 1989. године (в. списак литературе).

цима из физике, метеорологије, астрономије, историје и других наука). О томе говори Тихомир Остојић, када наводи да је у овом делу (за разлику од *Славеносрпског магазина*) „модерна етикета замењена старом”, употребом „црквене књиге за разносиоца знања” (1923: 181).

4. Марљивост и брига Захарије Орфелина о свом народу нашли су, дакле, понајвише одјека у његовим наведеним делима просветитељске намене. Она обилују материјалом погодним за анализу, а ми смо се овога пута одлучили за њихове одломке у којима су најконцентрисаније и теоријски најподробније описане идеје њиховог аутора које су нам овде од интереса – предговоре. Садржајно и због своје посебне интенције, они се, као што смо већ скренули пажњу, граниче са засебним жанром славеносрпске књижевности, а код Орфелина, они због изразито програмског карактера имају додатну вредност и значај.

Предмет анализе су овде предговори три његова дела: буквара црквенословенског језика *Первое учение*, *Славеносрпског магазина* и *Вечног календара*.⁵ Покушали смо да идентификујемо који су то просветитељски елементи у овим предговорима (шта им је свима заједничко, а шта се налази само у неким) и да препознамо намеру која је обележила Орфелинов књижевни рад.

4.1. **Первое учение.** Кренућемо од предговора буквару *Первое учение*, који временски и садржајно представља један од раних Орфелинових радова у овом контексту. То је уједно и први предговор из данас познатог Захаријиног опуса, у коме тек полако сазревају његове просветитељске идеје. „Програмски карактер” овог дела запазио је још Боровој Чалић (2010: 61), у чему га је следила Марина Јањић, наводећи да је Буквар „својеврсни манифест нових дидактичких ставова у букварској и настави уопште.” (2015: 164). Већ на самом почетку Орфелин износи своје мотиве за састављање ове школске књиге – он је погођен чињеницом да се српска деца обучавају читању из руских уџбеника (који нису погодни за подучавање Срба), као и недовољном образованошћу наставног кадра у српским школама. Стога је одлучио да свом народу поклони буквар, уз помоћ којег би, према његовом мишљењу, чак и лошијим учитељима било омогућено обучавање деце правилном читању црквенословенског језика.

Након овог објашњења, из којег су евидентне родољубиве побуде аутора, следи део посвећен убеђивању читаоца (претпостављеног родитеља или учитеља) у корисност књиге која се пред њим налази. Од значаја је споменути зато да је ово буквар у коме су ученицима на располагање стављена не само слова црквене, већ и грађанске ћирилице (Чигоја 2010: 525). Разлог њеног уврштавања у школско градиво Орфелин објашњава:

⁵ Колико нам је познато, предговор буквара *Первое учение* до данас није преведен на модерни српски језик (између осталог због тога што Орфелину као аутору школске књиге још увек није посвећена довољна пажња). Ипак, одређени његови делови, којима ћемо се овде као примерима користити, преведени су у једном чланку посвећеном овом делу – „*Первоје учение* Захарије Орфелина и његово место у српској културној историји” (Јањић 2015). Предговори *Славеносрпског магазина* и *Вечног календара* налазе се преведени у књизи „Захарија Орфелин” (2011), коју је приредио Боровоје Чалић (в. списак литературе). Оригинали наведених дела доступни су на сајту Дигиталне библиотеке МС.

„Није непознато колику корист доноси читање грађанских (световних) књига, које садрже у себи разне поуке мудрих људи у свему ономе што је животу људском потребно; поврх тога и љубитеље историје, потребне географије и осталих корисних знања (читање) задовољава” (Јањић 2015: 165, према Буквар, 4).

Само једном реченицом је аутор *Буквара* успео да изрази намеру коју је приликом писања овог дела имао на уму и профилише себе као првог српског просветитеља, ширећи идеје, које су већ имале одјека у напредним европским друштвима тог времена, и међу својим сународницима. Он у њима покушава да пробуди жељу за новим сазнањима и интелектуалним напретком, а у остварењу тог циља нуди своју помоћ – први буквар који садржи грађанску ћирилицу, писмо на коме су написана дела модерне световне књижевности научно-популарног садржаја.

Даље, он се у својим методама заступљеним у *Буквару* позива на узо-ре, које уопштено назива „најискуснијим народима, који се брину о научном успеху свог подмлатка” (Орфелин 1792: 5). Ово ће питање бити дотакнуто нешто касније, приликом анализе предговора *Славеносрпског магазина*, у коме је исти мотив још израженије присутан.

Конечно, долазимо до још једног изразито просветитељског мотива, који се такође први пут појављује у српској световној књижевности. У овом буквару (одн. његовом предговору) Орфелин удара темеље модерном педагошком и дидактичком до тада непознатом приступу настави и образовању, предлажући благо опхођење и позитивно емотивно условљавање деце као помоћ у усвајању градива:

„Ако неко хоће малу децу, у најнежнијем детињству у познавању писма обучавати [...] боље ће бити чинити тако: направити толико четвороугаоних малих карата колико азбука има слова, на сваку карту написати слово онолико велико колика је карта и тако по две карте на дан давати детету како би их оно имало у рукама и показивати му да се нпр. на овој карти слово зове А, на овој Б итд. [...] Дете, имајући преко дана оне картице у рукама, и њима се играјући, најлакше ће се научити познавати слова. Али притом је потребно често преко дана тражити од њега час једну час другу карту са називањем сваког слова, нпр.: „Дај мени буки, дај ми аз и др.” После овог захтева сам ће се постарати да посматра слике оних слова и држати их у памћењу да их може одмах давати на захтев. Нарочито дејство тога уследило би када би родитељи њему за брзо показивање сваког слова дар у воћу или у другом нечем обећавали давати. Има практичних примера да су на такав начин мала деца, која су тек почела говорити, за десет или петнаест дана научила азбуку” (Јањић 2015: 166, према Буквар: 5–6).

Науштрб до тада превалентног метода учења градива „наизуст”, овде се предлаже, дакле, интерактивност и активни рад наставника или родитеља са децом – што показује напредност Захарија Орфелина и његово дубоко разумевање педагошке науке и њених метода. Он је тиме већ поменути просветитељским схватањима науке (односно, њене истовремене лепоте и корисности) придодao методолошку основу, уз помоћ које је сматрао да би та његова максима могла коначно бити достигнута и у пракси.

4.2. Славеносрпски магазин. Једно од најзначајнијих књижевних остварења, које у данашњој науци важи за симбол српске просветитељске идеје, јесте *Славеносрпски магазин*. О овом Орфелиновом делу много је пи-

сано. Оно је било предмет интересовања како лингвиста и историчара језика, тако и историчара и теоретичара књижевности. И поред врло занимљивог садржаја овог јединог издања нашег првог часописа, оно што га издваја од осталих дела славеносрпске књижевности јесте познати предговор. Његова величина одражена је у једноставним, а ефектним речима Јована Скерлића: „Да Захарије Орфелин ништа друго није написао до овај напредни и разумни предговор, заслужио би часно место у историји српске књижевности и духовнога развика српског” (2019: 257). И заиста, у овом предговору у форми манифеста, написаном у зрелој фази Орфелиновог стваралаштва, могу се пронаћи сви елементи погледа на свет које приписујемо овом аутору.

Он почиње речима: „Садашњи век дао је Европи толико мудрих људи да их сви остали до овог нису имали у толиком броју. На срећу садашњем људском роду!” (Чалић 2011: 59) Читав текст и уопште одише ентузијазмом и вером у могућност побољшања општих друштвених прилика, за чије остварење, које према Орфелиновим речима само што није уследило, заслуге могу преузети учени људи осамнаестог века. Они „нису самољубиви, због тога што не спречавају друге љубитеље мудрости да им постану слични” и „брину се не само за процват школа и високих наука које уопште служе друштву, већ и за сваког посебно, то јест за сваког од оних који нису могли да се школују, а имају велику жељу за познавањем наука” (Исто, 59). Овај елемент је, као што је већ показано, присутан и у буквару *Первое учение*, у коме Орфелин такође спомиње „мудре људе” и њихова дела као пут до просвећења појединца и упознавања са основама науке. У наставку се може видети, што је такође од великог значаја, да он научну делатност и њену популаризацију види као чин патриотизма и национализма⁶, као и да на активност на овом пољу позива и „остале љубазне патриоте”, нудећи им *Славеносрпски магазин* као платформу за ширење њихових идеја и знања (Исто, 61–62).

Врло је важно скренути пажњу и на елементе које препознајемо као просветитељске, а који се тичу прилагођавања језика текстова који су у *Магазину* уследили. О томе је већ писао Александар Младеновић (1989), са циљем анализе Орфелиновог виђења народног и славеносрпског језика, одн. њихових сличности и разлика. Одатле нам је већ познато Захаријино мишљење о томе да у циљу спуштања образовања на ниже класе друштва треба писати на „свом властитом језику”, као што књиге „пишу се и штампају у Немачкој на немачком, у Француској на француском, у Енглеској на енглеском, у Италији на италијанском” (Чалић 2011: 59). У проблематику Орфелиновог језичког израза овога пута нећемо улазити. То представља засебну тему, која завређује посебно истраживање. Само ћемо констатовати постојање његове свести о томе да упрошћавање језика у сврху веће разумљивости образовних

⁶ Занимљив је податак да је реч „националист” у (славено)српски језик први увео Захарија Орфелин (Павић 1979: 78), називајући овим именом у свом делу *Представка Марији Терезији* самог себе. И у *Славеносрпском магазину* он о свом народу пише са великом наклоношћу: „Заиста, српски народ је од оних народа који су најспособнији за све науке, од духовних и грађанских, па војних и свих других, до економије, трговине и осталих. Недостаје му, на жалост, оних који би водили бригу!” (Чалић 2011: 60).

садржаја просечном, лоше образованом човеку представља један од неопходних уступака.

У наставку се јављају и тежње ка прилагођавању садржаја и његове дужине, где се, као у *Буквару*, благо залази у дидактику. Сама идеја издавања часописа према Орфелину има две сврхе. Прво, предношћу жанра периодике он сматра чињеницу да се у такав тип дела „уврштавају [...] различите теме, водећи рачуна о различитости читалаца, да би се, зависно од својих склоности и жеља, свако нечим могао користити”. Друго, он наводи да су европски просветитељи приметили „да се читалац неприметно поучава када у одређено време добија не превише листова одједном; и ове се поуке обично у њему чвршће укоренењу него велике и дебеле књиге”, као и да се „његова [...] радозналост, при том, увек увећава када се примиче време да нови лист или нови наставак таквог дела треба изаћи из штампе” (Исто, 60). Како се Орфелин, да би спровео своје идеје, одлучио управо за овај световни жанр, он према нашем мишљењу, показује изразиту зрелост као аутор, тиме што у својој незахвалној мисији првог српског просветитеља покушава да примени сва доступна му средства, прилагођавајући се читаоцу и померајући тиме несвесно границе педагогије и дидактике.

Наш закључни коментар у погледу *Славеносрпског магазина* тиче се његових елемената који се уклапају у шири контекст српског просветитељства као књижевног правца, најпотпуније обухваћеног у Павићевој „Историји српске књижевности класицизма и романтизма” (1979). Он тврди да се српско просветитељство не може схватити само као покрет некритички преузет са Запада, већ да у њему владају и утицаји наслеђени из епохе барока – као и да „српска претпросвећеност дугује своје изворе раној просвећености Петра Великог, а барокизацију једним делом украјинској књижевности XVII и XVIII века” (1979: 61). Тако, иако у *Магазину* налазе одраза неке изразито модерне европске тенденције, Орфелин остаје умногоме веран старом и традиционалном. То је видљиво, примера ради, у богобојажљивом ставу, или у његовој изразитој скромности и склоности ка самоунижењу. Свестан своје наводне неспособности, он признаје да није довољно надарен да сам пише текстове који ће се у часопису објављивати, због чега позива талентованије од себе да приложе своје радове.

4.3. Вечни календар. За крај остаје предговор *Вечног календара*, позног Орфелиновог дела, током чијег је састављања и издавања он био већ тешко болестан. У овом предговору је зато на махове заступљен прилично песимистичан став, из чега је видљиво оно што нам је свакако већ историјски познато – да је последње године свог живота провео у великом сиромаштву.⁷ Такође, изгубљени ентузијазам односи се (вероватно више од свега осталог) и на чињеницу да Захаријине просветитељске тежње у српском друштву за његовог живота нису узеле превише маха. Он је тога био, нажалост, свестан,

⁷ Овај предговор је својевремено наишао на оштру критику од стране протосинђела Кирила Живковића. О томе је писао Лазар Чурчић у својој „Књизи о Захарији Орфелину” (поглавље *Случај предговора Вечног календара Захарије Орфелина*, стр. 293–314; в. лит.).

због чега у редовима предговора *Вечном календару* наилазимо на дубоко разочарење:

„[...] толико је он [Орфелин – А.Г.] желео да овакви општекорисни послови не буду остављени, закључани у ковчезима на милост и немилост мољцима, него да буду штампани, што међутим, код њега није био случај. Нити ће код сличних делатника то могућно бити очекивати. Јер по, познатој у нас, изреци – имати два добра заједно једва да је могуће. Према томе, писати и написано, сопственим трошком, штампати могућно је само богатом трудољупцу. Али, ретко наилазимо на ученог а да је и богат, који би сам перо своје на општу корист употребио” (Чалић 2010: 63).

Ипак, наш просветитељ упркос песимистичном уводу успева да сачува мало наде, а како предговор даље одмиче, види се његово поновно упуштање у тешку борбу за напредак свог народа. Он поново, као и у *Магазину*, позива „љубитеље заједничке користи”, које је већ звао „патриотима” да се потруде и пишу научно-популарна дела, макар она била и само прости преводи, како је чак и таквих дела српском народу у том тренутку недостајало.

Његова просветитељска максима, коју је, као што смо видели, у својим предговорима већ заступао, присутна је и овде – а то је дубока вера у то да знање и интелектуални напредак чине човека не само паметнијим, већ и истински срећнијим. Он о томе пише поново са великим узбуђењем:

„Пошто свачија радозналост жели да сазна како настају магла, облаци, киша, снег, град, дуга и друге појаве у ваздуху, потребно је прво прићи познавању природе, јер се сва догађања у ваздуху, не друкчије, него природно дешавају. Познавање природе због тога је веома корисно и потребно, пошто без њега једва да и наш живот може бити спокојан. Јер оно, не само забаву, већ и корист доноси. Води упознавању многих тајновитих а неопходно потребних ствари; пружа могућност за многе корисне проналаске: открива пут спознању многих истина и тиме нас чини срећним” (Исто, 65).

Кратко ћемо скренути пажњу и на сличност са букваром *Первое учение* (а унеколико и *Славеносрпским магазином*) у погледу хуманистичко-педагошког приступа читаоцу. Како је свестан да научне теме нису једноставно градиво онима који нису имали пређашњег искуства, Орфелин саветује какав приступ је потребан како се читалац не би обесхрабрио и одустао:

„Милостиви читалац унапред је потребно да зна како представљене физичке појаве нису увек свакоме лако разумљиве. За те важи савет – читати чешће, читати пажљиво и затим тражити објашњења од оних који то боље разумеју. На тај ће начин неразумљиво постати разумљиво” (Исто, 67).

Свој предговор он завршава, у складу са својим светоназором, величајући Бога и молећи га да и ово његово дело доспе до српске публике и буде стављено у службу опште користи. Завршава га упечатљивим речима: „Велик је Господ, чудесна су дела његова и милости његовој нема граница.”.

5. Да закључимо. У контексту анализираних славеносрпских предговора могуће је уочити неколико правилности. Сви имају изразито научно-популарни карактер, који доминира читавим текстом, што утврђује Орфелина као првог српског просветитеља. Најважнији заједнички елемент свих ових предговора представљају покушаји иновација на педагошком плану, који

подразумевају стављање појединца у први план и покушаје изазивања позитивне емоције приликом усвајања знања. Са тиме је уско повезана Захаријина искрена вера у лепоту науке (пored њене очигледне корисности). Он својим читаоцима (или ученицима, у случају *Буквара*) покушава да скрене пажњу на то колико је лепо бити образован. По његовом мишљењу, знање је „пут спознању многих истина”, а самим тим и пут до човекове среће.

ЛИТЕРАТУРА

- Грујић 2013:** Р. Грујић, *Српске школе 1718–1739*, Београд – Нови Сад: РТС – Матица српска.
- Ивић 2014:** П. Ивић, *Преглед историје српског језика*, Целокупна дела Павла Ивића, VIII, С. Карловци: Издавачка књижарница З. Стојановића.
- ИШОС 1974:** *Историја школа и образовања код Срба*, Београд: Историјски музеј СР Србије.
- Јањић 2016:** М. Јањић, *Первоје учение Захарије Орфелина и његово место у српској културној историји, Јужнословенски филолог*, LXXII/3–4, 159–175.
- Кириловић 1929:** Д. Кириловић, *Српске основне школе у Војводини у 18. веку (1740–1780): прилози*, С. Карловци: Српска манастирска штампарија.
- Кречмер 1987:** А. Кречмер, *Српски књижевни језик у деценијама пре Вука (језичка анализа славеносрпских текстова: проблеми и могућности), Научни састанак слависта у Вукове дане*, 17, 139–149.
- Кречмер 1989:** А. Kretschmer, *Zur Methodik der Untersuchung älterer slavischer schriftsprachlicher Texte (am Beispiel des slavenoserbischen Schrifttums)*, München: Sagner.
- Кречмер 2007:** А. Кречмер, *Славеносрпска писменост и њено значење за историјску србистику, 60 година Института за српски језик САНУ*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 313–320.
- Милановић 2010:** А. Милановић, *Кратка историја српског књижевног језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Младеновић 1989:** А. Младеновић, *Славеносрпски језик: студије и чланци*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада.
- Остојић 1923:** Т. Остојић, *Захарија Орфелин, живот и рад му*, Београд: Српска краљевска академија.
- Павић 1979:** М. Павић, *Историја српске књижевности класицизма и предромантизма: Класицизам*, Београд: Нолит.
- Скерлић 2019:** Ј. Скерлић, *Српска књижевност у XVIII веку*, Београд: Порталибрис.
- Чалић 2010:** Б. Чалић, *Буквар Велики Захарије Орфелина као просветитељска идеја образовања, Буквари и букварска настава код Срба*, (ур. Б. Јордановић), Београд: Педагошки музеј, 55–74.

- Чалић 2011:** Б. Чалић (прир.), *Захарија Орфелин*, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
- Чигоја 2010:** Б. Чигоја, Кратак преглед првих српских буквара, *Јужнословенски филолог*, LXVI, 513–545.
- Чурчић 2002:** Л. Чурчић, *Књига о Захарији Орфелину*, Загреб: СКД „Просвјета”.

Извори

- Орфелин 1783: З. Орфелин. *Вечни календар*, Беч: Штампарија Ј. Курцбека. <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/5500>
- Орфелин 1792²: З. Орфелин. *Первоје ученије*, Беч: Штампарија С. Новаковића. <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/354>
- Славено-србскиј магазин*, Венеција: Штампарија Д. Теодосија, 1768. <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/publications/view/2809/numid:5387>

Aleksandra Brajović

ON PREFACES AS GENRE OF SLAVONIC-SERBIAN LITERACY (BASED ON Z. ORFELIN'S TEXTS)

Summary

Slavono-Serbian prefaces represent an important question of the modern Serbian linguistics. Closely connected with the phenomenon of the Enlightenment cultural movement, they have so far been mostly considered as manifestos of the prevalent new age ideas and tendencies. The XVIII century, the century of the Enlightenment, brought a cultural revival to the Serbian folks, which is the reason why Zaharija Orfelin, the first Serbian enlightener, and some of his prefaces (of the primer „Pervoe učenje”, „Slavenosrpski magazin” and „Večni kalendar”) will be analyzed in this paper. Orfelin's work stands at the beginning of Serbian new age literacy and the Slavonic-Serbian cultural and linguistic epoch.

Key words: Zaharija Orfelin, preface, enlightenment, Slavono-Serbian.